

VOITTO KORVESSA – ILOMANTSIN MOTTITAISTELUT KESÄLLÄ 1944

Pasi Tuunaisen esitelmä Suomen Sotahistoriallisen Seuran esitelmäsarjassa 5.11.2014

JOHDANTO

”Pärkkele, minun rykmenttini ei ole mikään sorsaparvi, että se lähtisi Koitajoen yli ilman ylityskalustoa!” Näin vastasi Hämeen Ratsurykmentin (HRR) kiivastunut komentaja eversti Gustaf Ehnrooth esimiehelleen Ryhmä Raappanan komentajalle kenraalimajuri Erkki Raappanalle, kun tämä käski alaistaan ylittämään joukkoineen joen Polvikosken luona olevan kahlaamon kohdalta ja jatkamaan neuvostojoukkojen takaa-ajoa. Kyseessä on laajasti tunnettu tapaus, jota sattui Ilomantsin mottitaisteluiden alkuvaiheessa elokuun 3. päivänä 1944. Ehnroothin purkautumisella oli tunnetut seuraukset; Raappana poisti hänet HRR:n komentajan tehtävästä kesken kiivaiden taisteluiden. Tuo tapaus ei jäänyt ainoaksi lajissaan, kuten tulemme kohta kuulemaan. Se kertoo karua kieltään mm. tilanteen nopeatempoisuudesta ja sotatoimen vaativuudesta.

Tämän esitelmän aiheena on Ilomantsissa heinä-elokuussa 1944 käyty jatkosodan viimeinen suuri taistelu. Hätiin koottu divisioonan vahvuinen improvisoitu tilapäisyhtymä Ryhmä Raappana pysäytti Pohjois-Karjalaan tunkeutuneiden kahden neuvostodivisioonan etenemisen, motitti ja löi – ja osin tuhosi – ne kymmenpäiväisissä korpitaisteluissa. Saaretut neuvostojoukot saivat apuvoimia, minkä vuoksi mottien tuhoaminen jäi suomalaisilta kesken. Raappanan joukot olivat pakotettuja torjumaan avustushyökkäyksiä, ja puna-armeijan joukkojen rippeet pääsivät murtautumaan omiensa yhteyteen. Siitä huolimatta Ryhmä Raappana sai runsaan sotasaaliin, ja se työnsi vihollisjoukot 30 kilometriä taaksepäin Moskovan rauhan rajan taakse.

Käyn aluksi lyhyesti läpi lähdeaineiston, tilanteen ennen taisteluja, joukot ja voimasuhteet, osapuolten suunnitelmat ja aikeet lähinnä suomalaisesta näkökulmasta sekä tietysti taistelujen kulun. Haluan välttää puhdasta tapahtumahistoriallista joukkojen liikkeiden kuvausta ja pyrin tuomaan esiin uusia näkökulmia. Käsittelen sotilasmaantieteellisiä tekijöitä sekä esitän näkemyksiäni johtamisesta. Lisäksi teen pitkin matkaa sotataidollisia huomioita. Sotilasmaantieteen näkökulmalla tarkoitan sitä, että pohdin Ilomantsin korpitaistelumaastoa kulkukelpoisuuden, peitteisyyden ja estearvon kannalta. Sotilasmaantieteelliset seikat olivat toki vain yksi operaatioiden suunnitteluun ja johtamiseen vaikuttaneista tekijöistä, mutta yleensä ne on jätetty varsin vähälle huomiolle. Ilomantsin tapauksessa sotilasmaantieteellä oli vieläpä erityistä merkitystä.

Esitykseni valmistelussa olen hyödyntänyt relevanttia kirjallisuutta. Tukeudun vahvasti Antti Juutilaisen kirjoituksiin, ja diojen kartat ja kaaviot ovat Juutilaiselta peräisin. Olen tehnyt myös omia arkistotutkimuksia kirjoittaessani sotavuosista kenraali Raappanan elämäkertaan. Ehdin myös haastatella useita Raappanan alaisia, ml. hänen jatkosodan aikaista adjutanttiaan, jolta sain arvokasta tietoa. Olen niin ikään hyödyntänyt erilaisia tutkielmia ja esitelmiä. Asun Joensuussa, joten Ilomantsi on minulle tuttu myös alueena. Olen jo ollut aktiivisesti mukana vaalimassa Ilomantsissa kesällä 1944 käytyjen taisteluiden sekä rajakenraali Raappanan perinteitä. Minut on niin ikään hyväksytty Ilomantsin sotahistoriallisen työryhmän ulkojäseneksi.

Heinäkuun 1944 lopulla Ilomantsia lähestyi Porajärven suunnasta kaksi kenraaliluutnantti Filipp D. Gorolenkon komentamaan 32. Armeijaan kulunutta neuvostodivisioonaa käsittänyt voimaryhmä, jonka tehtävänä oli edetä Laatokan rantaan suomalaisten VI Armeijakunnan selustaan. Tämä tapahtui vaiheessa, jolloin tilanne muualla oli rauhoittumassa ja rintamat saatu vakautettua. Tilanne näytti uhkaavalta, kun neuvostojoukkojen kärki oli ylittänyt Moskovan rauhan rajan 21.7. Longonvaarassa, ja ne jatkoivat etenemistään kohti Ilomantsin kirkonkylää. Pohjoisempi neuvostoyhtymä, eversti Vasili I. Zolotarjovin 176. Divisioona, eteni rykmentit rinnakkain, mutta eteläisempi divisioona, kenraalimajuri Nikolai A. Tšernuhan 289. Divisioona, liikkui syvyyteen porrastettuna ja sillä oli käytössään runsaasti reservejä. Molemmat yhtymät olivat kuluneita. Vaikka neuvostoyhtymillä ei ollut yhtenäistä johtoa, ne aiheuttivat vakavan uhkan II Armeijakunnan sivustaa ja 21. Prikaatin selustaa vastaan. Voimaryhmän eteneminen vaaransi myös Rukajärven suunnan selustayhteydet. Mikäli kahden tien suunnassa etenevät hyökkäyskiilat olisivat onnistuneet yhtymään Ilomantsissa, hyökkääjä olisi päässyt käsiksi Ilomantsin länsipuoliseen tieverkkoon. Seuraukset olisivat voineet olleet katastrofaaliset. Juri Kilin on todennut, että operaation päätavoitteena oli pakottaa Suomi rauhaan ja saada se antautumaan ehdoitta.

Kenraalimajuri Einar Mäkisen II Armeijakunta oli käynyt yli kuukauden ajan kiivaita viivytystaisteluita Maaselän kannakselta alkaen. Heinäkuun lopulla Ilomantsissa olivat neuvostodivisioonaa vastassa vain takarajalleen vetäytynyt, viivytystaistelusta uupunut ja kulunut eversti Torvald Ekmanin noin 7 000 miehen 21. Prikaati ja everstiluutnantti Yrjö Seppälän Rajajääkäripataljoona 3. Noin 6000 miehen vahvuinen eversti Urho Tähtisen komentama Ratsuväkiprikaati sai heinäkuun 24. päivä päämajalta käskyn siirtyä Viipurinlahdelta Ilomantsiin.

Keskeisen roolin operaatiossa sai 14. Divisioonan joukoista irrotettu kaksi pataljoonaa käsittänyt Osasto Partinen (everstiluutnantti Väinö Partisen komennossa). Ryhmä Raappanan joukkoja vahvennettiin vielä elokuun alussa mm. Jalkaväkirykmentti 33:n II pataljoonalla. Tiedustelutietoa johtamisen taustaksi saatiin myös Mannerheim-ristin ritarien Heikki Nykäsen ja Onni Määttäsen

partioilta, ja olihan siellä myös Lauri Törni 1. Divisioonan jääkärikomppanian kanssa. Hänen alaisenaan palveli pikakiväärimiehenä Mauno Koivisto.

Operaation alkuvaiheessa voimasuhteet olivat lähes tasan: suomalaisilla oli hieman enemmän miehiä (13 000: 11000), mutta puna-armeijalla oli enemmän tulivoimaa. Ryhmä Raappanan taistelujoukko toteutettiin aluksi selkeällä tavalla – esim. tykistövoima jaettiin tarkoituksenmukaisesti tukemaan jalkaväkeä. Alkuvaiheessa käytössä oli 3 kevyttä patteristoa, yksi raskas patteristo sekä kuusitykkinen ratsastava patteri. Taistelujen loppuvaiheessa Ryhmä Raappana oli saanut kaksi raskasta patteristoa lisää, kaksi raskasta kranaatinheitinkomppaniaa sekä panssarintorjuntavoimaa. Myöhemmin alistuksia oli niin paljon, että johtosuhteet olivat sanalla sanoen sekavat. Ryhmä Raappanalla ei ollut varsinaisia huoltojoukkoja, mikä oli paha puute pitkien etäisyyksien harvateisessä ja muutenkin vaikeakulkuisessa vaaramaastossa.

Rukajärvellä 14. Divisioonaa komentanut Raappana nautti ylipäällikön luottamusta ja hänellä oli erinomainen paikallistuntemus, jonka hän oli hankkinut toimiessaan maailmansotien välillä lähes kaksi vuosikymmentä Joensuun rajavartioston komentajana, ja pitäjää oli ollut hänen metsästysmaastoaan. Raappana sai käskyn lyödä Ilomantsin suuntaan etenevät vihollisvoimat ja poistaa suunnalle syntynyt sivustauhka. Hänelle jäi melko lailla vapaat kädet päättää tehtävän toteutuksesta. Raappana ei ehtinyt pidempään pohtia suoritusvaihtoehtoja, koska tilanteenarviointiin ei jäänyt paljon aikaa. Raappana kertoi tehneensä päätöksen intuition pohjalta.

”Se tuli, että mitenkä tehdään, pannaan sieltä takaa ne kaksi pataljoonaa ryssien selkään ja siitä mennään Ilajan ja Niemisjärven välistä, erotetaan ne divisioonat toisistaan, sitten koetetaan telkuta niiden kanssa. Ja siinä se ajatus syntyi itsestään sen jälkeen kun kuulin, että minun pitää lähteä Ilomantsiin. Ja siitä pidettiin kiinni aivan viimeiseen pisaraan saakka ja se onnistui kuitenkin. Kyllä se kumma oli, että se onnistui, kyllä se tiukalla piti monta kertaa, mutta se onnistui, ja kun minä olen täällä miettinyt sitä, niin ei siinä oma taito ollut mitään, ei sillä ollut mitään tekemistä, se ajatus tuli vaan, oliko sitä tuntemusta taikka mikä siinä oli, tekijänä mutta se ajatus tuli aivan niin kuin salamana siellä lentokoneessa, että näin teki. Minä olen aina sanonut, että se on ollut Korkeamman johdatus, ei se ollut, en minä sitä ainakaan omaksi ansioksi osaa lukea. Se oli sentään sellainen yritys, kun sitä jäljestäpäin ajattelee, että se oli uhkarohkea yritys, täysin uhkarohkea.”

- Erkki Raappanan haastattelu 1961

Hänen ratkaisuaan on kirjallisuudessa pidetty omaperäisenä ja uhkarohkeana, kuten hän piti itsekin, ja ihmetteli operaation onnistumista. Raappana päätti saarrostavin hyökkäyksin eristää vihollisdivisioonat selustayhteyksistään, tuhota ne erikseen ja jatkaa sen jälkeen hyökkäystä itään. Raappana käytti kahta rinnakkaista ja samanaikaisesti toteutettua kaksipuolista saarrostopuoluetta. Ohjesäännöissä oli näet kirjoitettu, että kaksipuolisen saarrostopuoluetuksen onnistuminen vaati ehdotonta ylivoimaa, jota ei ollut.

Painopiste asetettiin keskelle, johon muodostui kummankin saarroituksen pihdinkärki. Kaksia pihtejä käytettiin, koska vihollinen ei mahtunut yksiin. Tehtävän toteutusidea pohjautui ns. Cannae-ajatukseen, jota on usein pidetty sotataidon helmenä ja voiton kaavana. Suunnitelma heijastelee suomalaista sotataidollista ajattelua maailmansotien väliseltä ajalta: katsottiin yleisesti, että vihollinen piti ensin sitoa rintamasuunnassa, minkä jälkeen saarrostava hyökkäys oli kohdistettava - yksi- tai kaksipuolisena - vihollisen arimpiin kohtiin eli sen sivustaan tai selustaan.

Suunnitelman mukaan 21. Prikaatin oli edettävä päävoimin Luovejärven eteläpuolelle ja katkaistava eteläisemmän neuvostodivisioonan yhteydet. Ratsuväkiprikaatin oli puolestaan päävoimillaan murtauduttava Luovejärven–Ilajanjärven kannaksen läpi ja edettävä järven kaakkoispuolelle. Osan Ratsuväkiprikaatin voimista oli yhteistoiminnassa pohjoisesta etenevän Osasto Partisen kanssa katkaistava Ilajanjärven itäpuolella olevan pohjoisemman neuvostodivisioonan yhteydet. Saarroituksen tuloksena piti siis syntyvän motteja. Mottien laukaisemisen jälkeen hyökkäystä oli määrä jatkaa lopulliseen tavoitteeseen, 40 kilometrin päässä sijainneelle Salmijärven–Saarijärven–Ylä-Vuottojärven tasalle. Keskeistä suunnitelmassa oli Kuolismaan tien – venäläisten tärkeän huoltoyhteyden – katkaisu.

Ilomantsin taistelualue oli laaja, noin 40 kilometriä leveä ja noin 30 kilometriä syvä. Maasto-oloilla tuli olemaan huomattava merkitys sotateoimille. Alueen koko ei tarkoittanut, että suomalaisilla johtoportailla olisi ollut kaikkialla toimintavapaus. Tilan puute oli pahin Ilajanjärven pohjoispäässä, siellä, missä vastustajan kärkiosat olivat lähimpänä ensimmäistä todennäköistä tavoitettaan – joka oli muuten Korentovaara vain 5 kilometrin päässä. Nojautuen pitkäaikaiseen kokemukseensa erämaataisteluista Raappana oli sitä mieltä, että mitä lännemmäksi venäläiset korvessa etenivät, sitä helpompi heidät oli tuhota ja saada aikaan ratkaisu. Erämaaolot uuvuttaisivat hyökkääjää, ja sen huolto joutuisi vaikeuksiin huoltoyhteyksien pidentyessä. Näin ollen Raappanan ajatuksena oli houkutella vastustajan voimat syvälle raskas kalusto perässään, jotta ne saataisiin epäedulliseen maastoon. Juha Mälkki on osuvasti luonnehtinut ”teeskennellyksi vetäytymiseksi”.

TAISTELUJEN VAIHEET

Vaikeudet alkoivat kuitenkin heti toteuttamisvaiheen alussa – tai oikeastaan jo ennen sitä. Taistelut puhkesivat varaslähdöllä 30. heinäkuuta Hattuvaaran kylän liepeillä, jossa rajajääkärikomppania pidätteli venäläisrykmentin etuosia. HRR:n kahden eskadronan rivakka sivustahyökkäys löi kuitenkin vastustajan kärkijoukon hajalle ja pakosalle. Jalkautuneen Ratsuväkiprikaatin pääosista muodostettiin eversti Hans Olof von Essenin komentoon Taisteluosasto von Essen, johon kuuluivat Uudenmaan Rakuunarykmentti, majuri Jorma Vetren Jääkäripataljoona 1 sekä Hämeen Ratsurykmentin yksi eskadroona. Taisteluosasto

von Essen iski heinäkuun viimeisen päivän aamulla kiilana Ilajan- ja Luovejärven välisellä kankaalla muodostaen ikään kuin alasimen, jota vasten kahdet pihdit sulkeutuivat. Everstiluutnantti Tapio Peitsaran (myöh. majuri Arto Heikki Virkkusen) Jääkäripataljoona 6:n piti varmistaa Ratsuväkiprikaatin oikea sivusta ja yhtyä etelään suuntautuneeseen hyökkäykseen. Luovejoen sillan maastossa keskisen ja eteläisen hyökkäyssiunnan joukkojen oli määrä yhtyä ja sulkea saartorenkaiseen 276. Divisioonaa. Venttiprikaati oli siis suorittanut oikealta saarrostavan hyökkäyksen. Osa Ratsuväkiprikaatin joukoista suunnattiin järvikankaan läpäisyn jälkeen pohjoiseen, jotta ne saisivat yhteyden Osasto Partiseen. Näin saatiin aikaan pohjoisemman saartorenkiaan eteläinen leuka.

Hyökkäysten seurauksena syntyi kaksi mottialuetta, jotka jakaantuivat pienempiin alamotteihin. Aika ei kypsytännyt motteja, vaan saarrettujen vastarinta jatkui. Saartorenkaiden murtamiseen tarkoitettujen hyökkäykset olivat kuitenkin monesti perin voimattomia ja hajanaisia. Motit olivat tulivoimaisia, ja niitä ei voimien vähyden vuoksi voitu vallata rynnäköillä. Kaikilla joukoilla, esim. Osasto Partisella, ei myöskään ollut raskaita aseita mukanaan. Motitetut pyrkivät avaamaan selustayhteytensä ja saamaan yhteyden toisiinsa, ja ennen pitkää heidän tilanteensa helpottui välillisesti, koska kolme neuvostoliittolaista merijalkaväkiprikaattia sekä panssarivoimia ja aselajijoukkoja oli saapunut vahvistamaan kahta pulassa olevaa puna-armeijan divisioonaa. Apuvoimat aloittivat avustushyökkäyksensä, joiden torjuminen satoi suuren osan suomalaisista joukoista ja pakotti Raappanan keskeyttämään toiminnan motteja vastaan ja antamaan 5.8. käskyn ryhmittä tilapäisesti puolustukseen. Tämä taas tarjosi viholliselle mahdollisuuden ulosmurtautumisiin. Neuvostojoukkojen rippeet murtautuivatkin keskitetyksi ulos moteista. Suurimmat ulosmurtautumiset tapahtuivat 6.8. ja 9.8. Kaikesta huolimatta Ryhmä Raappana sai haltuunsa taistelukentän ja onnistui lyömään vastustajansa. Vaikka neuvostodivisioonat onnistuivat pelastamaan merkittävän osan elävästä voimastaan, ne olivat kärsimänsä tappioiden ja taakseen jättämänsä raskaan kaluston myötä menettäneet taistelukykynsä pitkäksi ajaksi. Sotasaalis oli huomattava, mm. 94 erilaista tykkiä 6 raketinheitintä, 82 kranaatinheitintä, 66 autoa, 7 panssarivaunua, 300 hevosajoneuvoa ja 222 hevosta ja runsaasti käsiaseita ja muuta materiaalia. Niilo Lappalainen on kertonut, että venäläiset vaativat aseiden vaiettua Ilomantsiin tilapäisesti varastoidun sotamateriaalin luovuttamista heille takaisin!

Ulosmurtautumisten jälkeen kahakointi jatkui, kun suomalaiset ajoivat takaa metsiin paenneita vihollisia. Venäläisten aktiivisuus laimeni ja rintamalinjat kiteytyivät asemasodaksi, jossa ryhmytykset ulottuivat laajalle alueelle. Joukkoja jouduttiin sitomaan sivustojen varmistustehtäviin. Ilomantsin taisteluiden hinta oli molemmille osapuolille kova. Neuvosto-osapuolen arvioidut kokonaistappiot olivat yli 5 000 miestä (jopa 7 500), joista kaatuneina ja kadonneina vähintään 1 500. Vankeja antautui ainoastaan runsaat 200.

Suomalaisten kokonaistappiot olivat lähes puolet vastustajiensa tappioista. Siinä siis lyhykäisyydessään yleiskuva sotatoimista.

HAVAINTOJA SOTILASMAANTIETEELLISTEN TEKIJÖIDEN VAIKUTUKSESTA

Karjalan operaatioaluetta, johon Ilomantsikin lukeutui, pidettiin maastoltaan vaikeakulkuisempana kuin pääsotanaäyttämöä, Karjalan kannasta. Ilomantsille leimallinen pinnanmuodostus vaikeutti suurten joukkojen toimintaa ja maasto vähensi erityisesti kesäisin joukkojen operatiivista toimintavapautta ja -mahdollisuuksia. Sotatoimiin tärvääntyi aikaa eikä puna-armeija voinut hyödyntää ylivoimaansa. Rintaman leveys kasvoi. Näitä vaikeuksia suomalaiset suunnittelivat käyttävänsä hyödykseen sekä tekevänsä maastosta ja olosuhteista liittolaisensa. Hyökkääjän liikkeet uskottiin voitavan ennakoida varsin hyvin. Korp rintamien taistelujen uskottiin keskittyvän teiden suuntiin. Ajatuksena oli usein ns. sisälinjataistelujen käyminen. Ne saattoivat onnistua, mikäli kapeikkoihin tai luonnonesteisiin tukeutuen kyettiin pidättelemään pienin voimin hyökkääjää sillä välin, kun toisaalla keskitettiin voimat lyömään toinen vihollisjoukko. Kun vastustaja saatiin pysäytettyä puolustajalle edullisiin maastonkohtiin, aloitettiin saarrostavat hyökkäykset tai matalammat koukkaukset, joiden avulla pyrittiin saartamaan neuvostojoukot järvien, soiden tai kallioylänteiden väliin. Suomalaisten taktiikka edellytti kuitenkin hyvää koulutustasoa ja maastonkäyttötaitoisia joukkoja.

Taistelualueella oli runsaasti korkeita ja suhteellisen jyrkkärinteisiä vaaroja, joiden laet olivat monissa tapauksissa metsän peitossa ja kivikkoisia. Vaarat eivät ole erityisen korkeita, vain noin 20 metrin korkuisia ympäristöönsä nähden. Vaikka vaaralta toiselle oli yleensä näköyhteys, niiden laelta ei useinkaan voinut tähystää vaarojen välille jääviin tiheisiin korpimetsiin. Vaarojen kaltaiset hallitsevat maastonkohdat vetivät myös tulta puoleensa. Asemat tehtiin kuitenkin usein metsäsaarekkeisiin tai harjunojen laelle, joilta avautuivat hyvät tähystys- ja tulitusmahdollisuudet. Neuvostojoukot olivat linnoittaneet Moskovan rauhan rajalla sijaitsevia vaaroja. Lutikkavaarassa hyökkäys ylämäkeen maksoi Jääkäripataljoona 6:lle kovat tappiot.

Ilomantsi oli sotavuosina pääasiassa metsää. Maasto oli siis peitteistä. Sotilaalliselta kannalta katsoen hakkuuaukeat lisäsivät tähystysmahdollisuuksia ja ampuma-alaa. Ilomantsin metsät kasvoivat pääasiassa havupuita, jotka rajoittivat puolestaan ilma- ja maatahystysmahdollisuuksia. Metsien kulkukelpoisuuteen vaikuttivat sokin sokin kaatuneet ja lahoamaan jääneet puun rungot. Vaikka sikäläiset metsät olivat periaatteessa hyvää hyökkäysmaastoa, huonona puolena oli, että joukot menivät helposti sekaisin metsässä. Hakkuilta säästyneet metsät kätkivät joukkojen liikkeet ja tarjosivat suojaa, jota hyväksikäyttäen jalkaväkijoukot kykenivät yllätykselliseen toimintaan, ja

esimerkiksi suomalaiset eivät kyenneet estämään moteista peitteisessä maastossa ulosmurtautuneiden puna-armeijalaisten hyökkäyskiiloja. Suomalaiset väistyivät suosiolla idän massojen sivuille ja tyytyivät tuottamaan sivustatulella näille tappioita. Silti näkyvyys ei aina ollut metsämaastossa erityisen huono. Ilomantsissa oli myös harvametsäisiä soita, joilla näkyvyys oli hyvä.

Iljanjärven länsi- ja pohjoispuoliset suot olivat aavoja, mutta kaikki Ilomantsin suot eivät olleet täysin aukeita, vaan vetisimmilläänkin soilla oli usein kitukasvuista metsää. Kuivemmilla soilla oli synkkiä korpimetsiä. Vain osa soista oli upottavia, ja esimerkiksi kesä 1944 oli ollut kuiva, mikä tarkoitti, että suot olivat kulkukelpoisia jalkaväelle. Suoalueilla taistelemisen oli raskasta myös erämaihin tottuneille suomalaisjoukoille. Molemmilla osapuolilla oli hevosvetoista tykistöä, mutta hevoset eivät jaksaneet vetää tykkejä upottavassa soisessa maastossa.

Monilla alueilla oli vetisyyden lisäksi myös ryteikköistä. Ratsuväkiprikaatin joukot etenivät sellaisessa maastossa hitaasti. On syytä muistaa, että pienilläkin oksilla oli vaikutusta luotien lentoratoihin, mikä vaikutti tähdätyn tulen tarkkuuteen. Oksat häiritsivät niin ikään käsikranaattien käyttöä. Sen vuoksi metsätaistelut muodostuivat Ilomantsissakin usein lähitaisteluiksi. Ilomantsille luonteenomaiset laajat korpialueet edellyttivät tehokasta partiointia, jotta tiedustelukosketus viholliseen saatiin säilymään ja pysyttiin perillä sen aikeista. Sotatoimet olivat kesällä 1944 hyvin liikkuvia, ja partiotaisteluja käytiin siellä täällä. Osapuolet eivät aina edes tienneet, missä vastapuolen joukot olivat. Tuolloin ei myöskään ollut selviä rintamalinjoja.

Molemmat osapuolet kärsivät epätarkasta suunnistamisesta Ilomantsin pienipiirteisessä metsämaastossa, ja joukoille sattui eksymisiä ja viivästymisiä tuon tuosta. Yksi syy suunnistusvaikeuksiin oli se, että suomalaistenkin kartat olivat pääasiassa mittakaavassa 1:100 000. Sitä paitsi kyseisiä topografikarttoja oli liian vähän, joten esimerkiksi lähetit joutuivat etsimään tiensä perille piirtämiensä karttaluonnosten avulla. Kesällä 1944 tehtiin tykistön käyttöön ilmakuvapikakarttoja. Suomalainen marssikompassi mahdollisti tarkan suunnistamisen, ja metsälinjoja voitiin hyödyntää suunnassa pysymiseen. Huomionarvoista on, että karttojen pohjina käytetyistä ilmavalokuvista ei käynyt kunnolla ilmi maaston todellinen kulkukelpoisuus.

Tykistön oli vaikea poiketa pitkälle teistä ja löytää metsästä tulenjohtoon sopivia paikkoja. Tykistön tuliasemat oli yleensä porrastettu harvojen kulkukelpoisten teiden varsille naamioituihin metsänreuna-asemiin. Asemia jouduttiin vaihtamaan usein, mikä vei aikaa. Metsiin ei ollut menemistä, koska siellä olisi pitänyt raivata ampumasektorit, jotka olisivat paljastaneet tuliasemat. Vastustajan ilmaherruuden vuoksi aukeillakaan ei myöskään ollut hyvä olla. Kesällä 1944 oli ilmatoiminnalle edullisia sääjaksoja.

Suomen pommitusilmavoimat olivat heinä–elokuussa 1944 omalta osaltaan aktiivisia Ilomantsissa pommittaen kootusti Luovejoen siltaa sekä neuvostojoukkojen huoltokeskuksia ja huoltoreittejä. Tilanteen jo rauhoituttua puna-armeijan Kuolismaan länsipuolelle rakentama ja vain kilometrin päässä suomalaisten etulinjasta sijainnut Koitajoen silta tuhottiin puolestaan 10.8. turvautumalla lentotähystykseen ja ns. heittoviestiammuntaan. Kyseessä oli Lentolaivue 16:n Fokker-koneesta tehty viestinpudotus. Koneessa sillan seudulla ollut tähystäjä, Mannerheim-ristin ritari kapteeni Paavo Kahla kirjoitti havainnot iskemistä paperille, jonka hän laittoi lieriöön. Seuraavaksi kone lensi patteriston komentopaikan yli ja lieriö tiputettiin sinne ja korjauskomennot viestitettiin ampuvaan patteriin. Tämä toistui kahdesti. Saattoammunnoissa tulta jouduttiin paikoin johtamaan peitteisen maaston vuoksi kuulohavaintojen perusteella ja aivan lähietäisyyksillä.

Jyri Paulaharju on todennut, että tykistöllä oli ongelmia melkein jokaisella sen toiminnan osa-alueella, muun muassa viestitoiminnassa ja tykistötiedustelussa koettiin huomattavia vaikeuksia.

Tiedustelutietoja vihollisesta ja sen suuntautumisesta saatiin tulenjohtajilta, tiedustelulentäjiltä, tiedusteluilmakuvista sekä sotavangeilta. Peitteinen maasto esti suurten tykistömassojen käytön ja kantamarajoitukset häiritsivät niin ikään tehokasta tulitoimintaa. Suomalaisten ampumatekniikka oli kyllä kehittynyttä, mutta ballistisen valmistelun tarkentumiseen ja ylipäätään entistä tarkempaan tulitukseen olisi tarvittu sääasemaa, jollaista ei saatu aluksi käyttöön. Säätietojen puuttumisesta seurasi laskuvirheitä, ja kerran ammuttiin omia. Sen sijaan topografinen valmistelu oli nopeaa, kun käytössä oli ilmakuvapikakarttoja. Taistelualueella oli paljon suoalueita, joilla kranaattien sirpalevaikutus jäi vähäisemmäksi kuin kovalla maalla.

Joka tapauksessa suomalaiset käyttivät epäsuoraa tultaan tehokkaammin kuin neuvostoliittolaiset, ja kantamien ja viestiyhteyksien puitteissa onnistuttiin toteuttamaan useiden tuliyksiköiden tulensiirrot nopeastikin. Tulen tiheyskin maalialueella oli suurempi kuin puna-armeijalla. Paulaharjun mukaan hyökkäysvaiheen tykkikohtainen ammuskulutus, noin 600 laukausta per tykki, täyttää suurtaistelun mitat. Suomalainen tykistö ampui noin 36 000 kranaattia, kun taas vastapuolen tykistö jäi vain reiluun 10 000 laukaukseen. Ampumatarvikehuolto oli harvateisessä maastossa ja senaikaisilla kuorma-autokalustolla haasteellista. Sen vuoksi puna-armeija ei saanut toimitettua a-tarvikkeita tuliasemiin kuin puolet suunnitellusta määrästä.

Neuvostojoukot eivät kuitenkaan enää kesällä 1944 vierastaneet metsään menoa, ja ne olivat yllättävän maastokelpoisia. Lisäksi ne olivat oppineet tekemään jopa koukkaussarjoja. Suomalaisten kannalta oli onnekasta, että venäläiset tyytyivät pitämään hallussa tien katkaisukohtat. Näin ollen suomalaiset luikahtivat pois ennen kuin saartorengas ehtivät muodostua. Talvisodan kokemukset olivat selvästi

osoittaneet, että vihollinen piti saartaa joka puolelta ja tuhota se viipymättä. Muuten asiat mutkistuisivat. Joka tapauksessa keskikesällä 1944 Venttiprikaatin viivytysvaiheessa Porajärveltä länteen neuvostojoukkojen korpikoukkaukset olivat muodostaneet sivustauhkia ja pakottaneet suomalaiset luopumaan joistakin viivytysasemistaan suunniteltua nopeammin. Lisäksi yksi raskas patteristo menetti raskaat haupitsinsa.

Vesistölinjoilla oli estearvoa, ja ne tarjosivat luonnon puolustusasemia. Järvien väliin jäi kapeita kannaksia, joita joet lisäksi katkoivat. Ilomantsissakin tiet kulkivat monesti kapeita kannaksia pitkin. Kapeikot tarjosivat etua puolustajalle, ja ne muodostivat perättäisiä puolustusasemia. Koitajoki oli huomattava luonnoneste Ilomantsissa. Se virtaa välillä kapeana, mutta aukeaa paikoin järvenseliksi. Lossit olivat hitaita joukkojen kuljetukseen ja alttiita ilmahyökkäyksille. Kallioniemessä liikennettä välitti kapulalossi, jonka kylkiin kiinnitettiin kesällä 1944 syöksyveneitä ylitysvauhdin nopeuttamiseksi. Ryhmä Raappanan vastahyökkäyksen kannalta oli elintärkeää, että Ratsuväkiprikaatin ylimeno Kallioniemessä sujui häiriöttä. Oli suoranainen ihme, etteivät neuvostokoneet häirinneet lossia tai muuta ylimenokalustoa eli ruuhi- ja ponttonilauttoja. Yksi Ryhmä Raappanan huoltoa olennaisesti edesauttanut tekijä oli Ilajanjärvelle avattu kahdeksan kilometrin pituinen syöksy- ja moottoriveneereitti, joka lyhensi haavoittuneiden evakuointiaikaa 3 tunnilla ja 15 minuutilla. Ilajanjärveä pitkin kuljetettiin viikon aikana yli 700 haavoittunutta. Paluukyydillä tuotiin kymmeniä tonneja ampuma- ja elintarvikkeita.

Hyökkääjä pyrki sotatoimiinsa liittyen luonnollisesti saamaan sillat ehjinä käsiinsä, kun taas puolustaja pyrki hävittämään ne. Kesällä 1944 neuvostolentäjät saivat osuman Oinassalmen siltaan, mutta suomalaiset pommikoneet eivät saaneet Kuolismaan tien ylittävää Luovejoen siltaa pysyvästi poikki. Uudenmaan Rakuunarykmentin pioneerit saivat sen kyllä katkaistuksi, mutta neuvostojoukot rakensivat viipymättä viereen toisen sillan. Vesi oli loppukesästä matalalla, eivätkä virtausnopeudet olleet suuria. Jokien ylittäminen onnistui sen vuoksi kahlaamalla. Aina ei tarvittu edes pioneereja, vaan Ratsuväkiprikaatin pääosat ylittivät Ruukinpohjanjoen Iivarin pikasiltoja apunaan käyttäen.

Joukot tarvitsivat toimintaansa varten tietyn tilan ja varsinkin teitä. Suomalaisetkaan eivät olleet täysin ”korpisotureita”, vaan joukot ja erityisesti niiden huolto olivat riippuvaisia teistä. Rajaseudulle leimallisten kapeiden teiden käytölle oli omat rajoituksensa. Moottoriajoneuvoliikenne saattoi toisinaan olla mahdollista vasta huomattavien parannustöiden jälkeen. Tiet ja erityisesti niiden puuttuminen hidastivat etenemistä sekä kanalisoiivat puna-armeijan hyökkäysliikkeitä. Ilomantsin taistelualueen eteläosassa oli vain yksi kunnollinen moottoriajoneuvokelpoinen pääura, Kuolismaan maantie. Monet muut urat olivat kärrypolkuja, jotka soveltuivat lähinnä hevosajoneuvoliikenteelle. Ilomantsissa oli myös tiheä

polkuverkosto, ja osa poluista oli raivattavissa ja levennettävissä teiksi. Näin teki esimerkiksi 17. Tienhoitokomppania, kun se rakensi Ryhmä Raappanan hyökkäystä varten muutamassa päivässä uuden tien Koivuvaarasta Utrioon. Maantiesillat kaipasivat niin ikään usein vahvistamista, eivätkä heikkokuntoiset tiet mahdollistaneet mottitaistelualueilla raskaan kaluston nopeita siirtoja. Puolustukselle oli edullista, että Ilomantsista ja yleensä rajaseuduilta puuttuivat rajalta sisämaahan johtaneiden teiden poikittaiset yhdystiet. Näin ollen hyökkääjälle ei tarjoutunut helposti mahdollisuuksia nopeaan painopisteen vaihtoon. Toisaalta puna-armeijan osastot rakensivat perässään tarvitsemansa tieurat.

Tiestön puute oli Ilomantsissa todellinen häiritsevä tekijä molemmille osapuolille. Mottitaistelualueilla autot oli jätettävä niihin paikkoihin, joihin tiet päättyivät. Täydennysten perilletoimittaminen takelteli pääasiassa maaston, tiestön ja etäisyyksien vuoksi. Etäisyys Ilomantsissa sijainneisiin huoltolaitoksiin oli jopa 50 kilometriä. Eräin paikoin muonakin jouduttiin kantamaan joukoille korennoilla tai kantoastioissa. Motitetut olivat ilmahuollon varassa. Hevoset muodostuivat korvaamattomiksi sellaisessa maastossa. Pääasiassa turvauduttiin purilaisiin ja kantosatulavevosiin. Huomautettakoon kuitenkin tällä kohtaa, että ratsuväki taisteli Ilomantsissa jalkautettuna, ja onhan rakuunakin määritelmän mukaan jalan taisteleva, mutta ratsain liikkuva sotilas.

Tietön ja laaja yhtenäinen metsäalue, etenkin puuston riittävä tiheys ja paksuus muodostuivat esteeksi panssareille. Ilomantsi olikin pitkälti ”jalkaväkimaastoa”. Panssarivaunujen sitoutuminen teihin helpotti niiden torjuntaa. Ilomantsista on löydetty ainakin kuutta erilaista panssariestetyppiä. Normaalien kiviesteiden ja kaivantojen ohella siellä oli esimerkiksi maahan juntattuja paaluja sekä harvinaista irtokivistä ladottua panssariestettä, jonka jatkeena on maavallia vasten pinotuista tukeista valmistettua puuestettä. Kohde sijaitsee Öykkösenvaaran–Kaatiolammen alueella, jossa suomalaisilla oli osin kenttälinoitetut asemat. Ne on sittemmin kunnostettu nähtävyyshetkeksi. Kesällä 1944 suluttaminen oli vähäisempää, koska joukoilla oli kiire ja sotatoimet liikkuvia. Pääteille asetettiin panssariamiinoja, ja asemien edessä oli miinakenttiä. Mainittakoon, että Ilomantsin sotahistoriallisissa käyntikohteissa on sikäläisen sotahistoriallisen työryhmän tunnus logoineen, jossa komeilee Pulskaneilikka. Se on venäläisten rehukuormissa tullut ns. sotatulokaslaji.

Pimeyttä ja huono säätä pyrittiin käyttämään hyväksi oman toiminnan salaamiseen, suojaamiseen ja yllätykseen pääsemiseen. Esimerkiksi heinäkuun 1944 lopulla Ratsuväkiprikaatin hyökkäysosastot tunkeutuivat aamusumun suojassa Ruukinpohjanjoen yli. Toki taisteluissa käytettiin myös savutusta esim. suojaamaan irtautumista. Elokuun yöt alkoivat olla jo varsin pimeitä, mikä piti ottaa huomioon joukkojen toiminnassa. Neuvostojoukot käyttivät yön pimeyttä hyödykseen purkautuessaan moteista itään. Taistelutoiminta sytytti helposti metsäpaloja. Metsät syttyivät palamaan paitsi tykistön

kranaateista myös maataistelukoneiden kylvämästä fosforista. Neuvostojoukot hyödynsivät metsäpaloja suomalaisten toimintaa vaikeuttaakseen Ilajanjoella, jossa ne polttivat suokankaan.

Tilapäisten komentopaikkojen välillä ei aina ollut minkäänlaista viestiyhteyttä. Ilomantsissa jouduttiin jatkosodan aikana usein turvautumaan (ratsu)lähettiyhteyksiin radioliikenteen heikon kuuluvuuden ja maaston muotojen aiheuttamien katveiden vuoksi. Tämä saattoi olla johtamistoiminnan kannalta huono asia, sillä siitä saattoi aiheutua viiveitä käskyjen välittämiseen. Suomalaiset pyrkivät lähtökohtaisesti tukeutumaan kantaverkkoon, koska maasto hidasti lankayhteyksien rakentamista. Viestimiehet rakensivat Ilomantsissa pääasiassa avojohtolinjoja. Kenttäkaapelit eivät pysyneet kunnossa Ratsuväkiprikaatin lohkolla, sillä niitä katkeili kuloissa tai ajoneuvojen katkaisemina.

NÄKEMYKSIÄ OPERAATION JOHTAMISESTA

Raappana toi Rukajärveltä mukanaan tiettyjä avainhenkilöitä, joista muodostettiin pieni operatiivinen johtoporras. Ryhmä Raappanan esikunnassa oli ainoastaan 13 upseeria, 9 lottaa ja kaksi lähettiä. Sen ajan divisioonan esikunnassa olisi pitänyt olla yli 40 sotilashenkilöä. Suurin osa sen henkilöstöstä oli entuudestaan komentajalle tuntematonta. Keskeinen luottomies oli operaatiopäällikkö ye-majuri Eino Lassila, joka kuului myöhemmin ns. Marttisen miehiin.

Ilomantsin mottitaisteluissa rajakenraali vaati alaisiltaan ripeää toimintaa ja hän edellytti, että sotatoimia johdetaan edestä. Raappana ei itsekään tyytynyt johtamaan operaatiota Pikkupappilasta käsin (nykyisen Peltohermannin Viinitornin vieressä), vaan oli joko Lehtovaarassa sijainneella taistelukomentopaikallaan tai liikkui joukkojen keskuudessa antamassa suullisia käskyjä. Raappana kävi operaation alussa vetämässä omalla esimerkillä liikkeelle painopistesuunnan hyökkäyksen. Valmisteluvaiheessa hän kuunteli alaistensa komentajien näkemyksiä, mutta päätöksen jälkeen ei Raappanalle kannattanut enää esittää vastaväitteitä. Kirjallisen hyökkäyskäskyn Ryhmä Raappanan esikunta antoi noin vuorokausi ennen aikaisinta mahdollista h-hetkeä, mikä jätti joukoille riittävästi aikaa valmisteluihin. Raappanan erinomainen maastontuntemus näkyi hänen ratkaisuisiaan. Mielenkiintoista on, ettei Raappanan tilapäisyhtymässä ollut kuin nimeksi pohjoiskarjalaisia, mutta joukoille jaettiin oppaiksi alueen tunteneita rajamiehiä. Paikallistuntemusta oli myös Ratsuväkiprikaatilla, joka oli taistellut Ilomantsissa jo kolme vuotta aikaisemmin.

Suomalaisten joukot olivat toistensa vieressä ja lomittain, minkä vuoksi ne oli koottava yhtenäiseen johtoon, jotta voitiin ajatella yhteyksistään eristettyjen vihollisdivisioonien lyömistä. Muodostettujen

tilapäisosastojen koot kasvoivat ajoittain niin suuriksi, että niiden johtaminen oli vaikeaa. Lienevätkö suomalaiset aina edes tienneet, mihin osastoon he kulloinkin kuuluivat. Raappanan pienen operatiivisen johtoportaana alaisuudessa toimi kuusi alajohtoporrasta. Samalla hän johti vielä Rukajärven suuntaa, jossa oli samanaikaisesti tiukat paikat Tahkokoskella. Venäläiset olivat käynnistäneet siellä divisioonan voimin tukevan hyökkäyksen, jotteivät suomalaiset voisi irrottaa Rukajärveltä enempää joukkoja Ilomantsiin.

Alajohtoportaiden määrä oli liikaa, minkä vuoksi niiden määrä väheni kolmantena hyökkäyspäivänä kolmeen ja viidentenä kahteen. Johtosuhteiden uudelleenjärjestelyt eivät olleet helppoja toteuttaa, koska joukot olivat pääosin kiinni taisteluissa. Joukkojen käytötapa ja laajan taistelualueen vaatimukset jättivät yllättävien tilanteiden varalle vain vähän reservejä, ja nekin sitoutuivat taisteluun jo sen alkuvaiheessa. Raappana irrotti apua sellaisista kohdista, jotka olivat vähiten uhanalaisia.

Johtaminen oli ajoittain haasteellista myös siksi, että tilanne vaihteli alinomaa. Kosketus viholliseen oli välillä poikki. Näin ollen eritasoisten johtoportaiden tilannekuvat eivät aina olleet ajan tasalla. Tiedustelu- ja tilannetietoja tai käskyjä ei aina onnistuttu yhteyksien puuttuessa välittämään eteenpäin. Alijohtajat joutuivat toimimaan ilman selviä toimintaohjeita. Tämä korosti alijohtajien aktiivisuutta ja oma-aloitteisuutta. Johtaminen helpottui, kun saatiin samalla suunnalla toimineet joukot saman johtoportaana alaisuuteen.

Komentajat vaihtuivat tiuhaan tahtiin Ilomantsin mottitaisteluiden aikana. Ilomantsissa oli viisi erillistä hyökkäyssuuntaa, ja suuntien komentajista Raappana siirsi sivuun kolme! Kyse ei niinkään ollut henkilösuhderistiriidoista vaan operatiivisista erimielisyyksistä. Alussa mainittu Ehrnoothin poistaminen komentajuudesta kesken kiihvaiden taisteluiden oli vain yksi tapaus. Sen syynä oli joukkojen huoltaminen ja vuorokauden viivyttely takaa-ajossa. Ratsuväkiprikaatin komentajana 17.6.1944 lähtien toiminut eversti Urho Tähtinen sai myös jättää paikkansa. Ei ole vaikea arvata vaihdon syytä. Raappana oli alistanut Tähtiselle huomattavan määrän joukkoja 176. Divisioonan ympärillä olevan saartorenkkaan tiivistämistä varten ja odotti kärsimättömänä tuloksia, mutta operaatio näytti venyvän. Raappana ei myöskään pitänyt siitä, että Tähtisen komentopaikka sijaitsi linnuntietä mitaten peninkulman päässä Lehmivaaran–Vellivaaran kaksoisnotista. Taustalla oli varmasti myös sisäänmurron epäonnistuminen järvikannaksella. Uotila haki näin ollen myös Tähtisen Raappanan käyttöön.

Raappana poisti everstiluutnantti Väinö Partisen tehtävästään, koska tämä oli luvatta poistunut

komentopaikaltaan ilmeisesti hermojen menettämisen vuoksi. Raappana toimi hienotunteisemmin kuin Ehrnroothin kohdalla ja verhosi tehtävästä poissiirtämisen uuteen tehtävään määräämiseksi. Ryhmän komentaja määräsi 6.8. Partisen johtamaan toimintaa Niemijärven suunnalle, jossa oli ainoastaan yksi rajajääkärikomppania. Se oli vain tilapäinen ratkaisu, sillä kaksi päivää myöhemmin Raappana käynnisti toimet Partisen siirtämiseksi pois 14. Divisioonasta. Järvikankaan tapahtumien johdosta myös Mannerheim-ristin ritari Hans Olof von Essen sai kuulla kunniansa. Raappanan mukaan von Essenin komentopaikka oli Tähtisen komentopaikan tavoin liian takana.

Jos haetaan selitystä siihen miksi Raappana toimi niin kuin toimi, on hyvä muistaa hänen kovat paineet niin Ilomantsissa kuin Rukajärvelläkin. Taisteluväsymys painoi Ryhmä Raappanan johtajia ja joukkoja. Venttiprikaatin neljäs pataljoona oli perustettu rangaistusvangeista, ja oli suoranainen ihme, että väsynyt prikaati käännettiin viivytyksestä hyökkäykseen vain kolmen päivän levon jälkeen. Ilomantsissa jouduttiin soveltamaan sotaväen rikoslakia sen koko ankaruudessaan. Muutamia kuolemantuomioita langetettiin ja pantiin täytäntöön.

Raappana palasi 13.8. Rukajärvelle ja Ryhmä Raappanasta tuli Ryhmä E, eversti Ekmanin mukaan.

ILOMANTSIN TAISTELUN MERKITYKSESTÄ

Ilomantsin kirkonkylä oli liikenteellinen solmukohta, josta avautui hyökkäysuria sisämaahan ja etelämpänä taistelevien joukkojen selustaan. Kirkonkylä oli sen vuoksi pidettävä. Ryhmä Raappana kykeni torjumaan neuvostojoukkojen hyökkäysyritykset ja estämään niiden pääsyn alueensa kautta länteen. Suomalaiset tempaisivat aloitteen ja onnistuivat toteuttamaan Cannae-ajatuksen korpisovellukseen. Todettakoon, ettei esimerkiksi Aleksanteri Suuri kyennyt Cannae'hen koko elämänsä aikana. Ilomantsin operaatiossa menestykseen päästiin liikuntasotaan olennaisesti liittyneillä saarroituksilla. Suomalaiset saattoivat luottaa yllätykseen, ja tuuriakin oli mukana. Maasto ja muut sotilasmaantieteelliset tekijät sanelivat operaatiomahdollisuudet. Vaikeuksia oli kummallakin, mutta suomalainen osapuoli onnistui lopulta maaston, sään ja olosuhteiden hyväksikäytössä huomattavasti paremmin kuin neuvostojoukot. Tätä on pidettävä menestyksen saavuttamisen pääselityksenä.

Jatkosodan sotataitoon perehtynyt Y. A. Järvinen nimesi Ilomantsia käsittelevän luvun: ”Vanhan mottimestari viimeinen opetus”. Antti Juutilaisen teoksen otsikko Lopultakin voitto on harvinaisen oikeaan osunut. Vihollinen lyötiin ja se työnnettiin 30 kilometriä taakse päin. Ryhmä Raappana ei silti onnistunut tuhoamistehtävänsä vaihteellisuudessa eikä saavuttanut päämajan käskemää maastollista tavoitettaan. Torvald Ekman on osuvasti todennut, että ”kesämotit ovat vuotavia”.

Saavutetulla voitolla oli myös huomattavaa psykologista merkitystä. Poliittisen tilanteen ja sodasta irtautumispyrkimysten vuoksi sillä ei kuitenkaan elämöity. Ilomantsin voitto oli yhtenä osatekijänä tasoittamassa tietä aselevolle ja välirauhalle ja sillä oli vaikutusta jopa lopullisiin rauhanehtoihin. Kannaksen torjuntavoitot, Salpalinjan olemassaolo sekä viimeisenä, muttei missään määrin vähäisimpänä, Ilomantsi vaikuttivat siten, että päästiin neuvotteluratkaisuun.

Kenraalimajuri Einar Mäkinen oli tehnyt esityksen toisesta Mannerheim-rististä Raappanalle. Asia ei edennyt, mutta rajakenraali hän sai 22.8. harvinaisen rintatähden 1. luokan Vapaudenristiinsä. Ilomantsin ansiot painoivat vaakakupissa, kun myönnettiin Mannerheim-ristejä neljälle taistelijalle (kapteeni Tauno Paronen/Er.P 24, kersantti Allan Anttila/HRR, kersantti Vilho Pikkarainen/21. Pr. sekä kapteeni Tauno Iisalo/PLLeLv 44). Lisäksi johtajat ja joukot saivat mottiviinoja!

Ilomantsin kokemukset ovat kiinnostaneet maamme rajojen ulkopuolella: Marttisen miehet veivät niistä tietoa Ruotsiin, Länsi-Saksaan ja Yhdysvaltoihin. Mainittakoon pienenä pikanttina yksityiskohtana, että maavoimien uudistettua taistelutapaa kehitettäessä Ilomantsin mottitaisteluita on käytetty sotahistoriallisina referensseinä. Ilomantsissakin yhdistettiin kaikkia kolmea taistelulajia. Neuvostojoukot päästettiin syvälle ja niihin vaikutettiin jatkuvasti pienillä ja suuremmilla joukoilla. Näin rikottiin niiden taistelujärjestys. Johtamisessa korostui vahvasti tehtävätaktiikka.

Lopuksi, arvoisat kuulijat, pieni mainospala: osa jatkosodassa siellä käydyistä sotatoimista käytiin nykyisen Suomen alueella. Ilomantsi on muutenkin kuin suuri sotahistoriallinen ulkoilmamuseo, jossa on myös talvisodan taistelupaikkoja. Monet kohteet on hiljattain kunnostettu kiinnostuneille. Suosittelen lämpimästi.

LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

ARKISTOLÄHTEET

JOENSUUN MAAKUNTA-ARKISTO, (JoMA)

Erkki ja Sylvia Raappanan arkisto

Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseuran arkisto

Rukajärven suunnan sotahistoriikin kerronnallisen perusmateriaalin haastattelukokoelma

Sota-ajan perinnekeräyksen kokoelma

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULUN SOTAHISTORIAN LAITOS, Helsinki
Päämajan operatiivisen osaston puhelinkeskustelut kesältä 1944

POHJOIS-KARJALAN RAJAVARTIOSTON PERINNEKOKOELMA, Onttola
Erkki Raappanan haastattelu 8.4.1961.

RAJAMUSEON ARKISTO, Imatra
Viljo Kivikon haastattelu 1977.

KANSALLISARKISTO, Helsinki

Nimikirjanotteet ja kantakortit:

- Gustaf Ehrnrooth
- Väinö Partinen
- Erkki Johannes Raappana
- Urho Tähtinen

Sotapäiväkirjat ja toiminta- ja taistelukertomukset:

- 17. Tienhoitokomppania 1944
- 21. Prikaati 1944
- II Armeijakunnan esikunnan operatiivinen osasto 1944
- Erillinen Pataljoonan 24 1944
- Hämeen Ratsurykmentti 1944
- Jalkaväkirykmentti 33:n II pataljoona 1944
- Jalkaväkirykmentti 52:n I pataljoona 1944
- Jääkäripataljoona 1 1944
- Jääkäripataljoona 6 1944
- Kenttätäkirykmentti 5:n III patteristo 1944
- Kenttätäkirykmentti 5:n 8. patteri 1944
- Kenttätäkirykmentti 5:n 9. patteri 1944
- Kevyt Patteristo 12:n 1. patteri 1944
- Kevyt Patteristo 12:n 3. patteri 1944
- Kevyt Patteristo 21 1944
- Lentorykmentti 4 1944
- Osasto Partinen 1944
- Rajajääkäripataljoona 3 1944
- Raskas Patteristo 41 1944
- Ratsastava Patteri 1944
- Ratsuväkiprikaati 1944
- Ryhmä Raappana 1944
- T. Ekman: Yhteenvedo 21. Prikaatin operaatioista kesällä 1944
- Uudenmaan Rakuunarykmentti 1944

Asiakirjat:

- Ryhmä Raappanan esikunnan arkisto 1944

Pikkukokoelmat:

Raimo Heiskasen arkisto

Pertti Kilkin arkisto

Uudenmaan Rakuunarykmentin Säätiön arkisto

YKSITYISET JA VASTAAVAT KOKOELMAT

Ilomantsin sotahistoriallisen työryhmän kokoelmat, Ilomantsi
Esko Kiisselin ja Pentti Lindströmin haastattelut

Usko Uotilan perikunnan kokoelma, Akaa
Usko Uotilan sotamuistelmat. Käsikirjoitus vuodelta 1999.

PAINETUT LÄHTEET

Adaridi, K. A., Suomi sotänäyttämönä: Sotilasmaantieteellinen yleiskatsaus. Helsinki 1923.
Karhu, Ilmari, Suomen sotilasmaantieto. Helsinki 1932.

KIRJALLISUUS JA ARTIKKELIT

Arimo, R., Suomen linnoittamisen historiaa 1918–1944. Keuruu 1981.
E. J. Raappana: Muistojulkaisu. Joensuu 1970.
Haario, Ilmo, Jääkäripataljoona 1 jatkosodassa – Lapin Jääkäripataljoona 1921–1971. Oulu 1971.
Hatuvaaran taistelu 30.7.1944: Mukanaolleiden muistikuvia. Koonnut Lauri Häyhä. Helsinki 1991.
Heinonkoski, Aatos, Viimeinen taistelu. Teoksessa Karjalan vaaroilta. Toim. O. I. Laine. Helsinki 1963.
Jatkosodan historia 5. Porvoo 1992.
Juutilainen, Antti, Ilomantsi - Lopultakin voitto: Ryhmä Raappanan taistelut 26.7.–13.8.1944. Rauma 1994.
Juutilainen, Antti, Nuoren jääkärin tie: Jääkäripataljoona 6 1943–1944. 2. painos. Jyväskylä 1995.
Juutilainen, Antti, Näkemyksiä Ilomantsin taistelusta. Torjuntavoitto 1944. Joensuu 1994.
Juutilainen, Antti, Ilomantsi - Suomen armeija ottaa viimeisen sanan. Teoksessa Jatkosodan taistelut. Toim. Mikko Karjalainen. Saarijärvi 2002.
Juutilainen, Antti, Suomalainen hyökkäystaktiikka jatkosodassa. Teoksessa Jatkosodan taistelut. Toim. Mikko Karjalainen. Saarijärvi 2002.
Jägerskiöld, Stig, Suomen marsalkka Gustaf Mannerheim 1941–1944. Keuruu 1981.
Järvinen, Y. A., Jatkosodan taistelut: Jatkosodan taktiikkaa ja tapahtumia. Porvoo 1950.
Jäske, Eros, Ensimmäinen eskadroona. Hämeen Ratsurykmentin vuoden 1944 kronikkaa. Orivesi 1992.
Kilkki, Pertti, Hämeen Ratsurykmentti Suomen sodissa 1939–1944. Tiede ja ase n:o 25/1967.
Koskimaa, Matti, Karhumäestä Ilomantsiin: II Armeijakunnan vetäytyminen Maaselän kannakselta Tolvajärvelle ja Ilomantsiin kesällä 1944. Porvoo 2000.
Lappalainen, Niilo, Sotiemme suurmotit. Juva 1990.
Lappalainen, Niilo, Aselevon jälkeen. Juva 1997.
Lassila, Eino, Jatkosodassa ja sen operaatioissa. Teoksessa E. J. Raappana: Muistojulkaisu. Joensuu 1970.
Lentorykmentti 4 – Lapin Lennosto: Koivistolta Rovaniemelle (Rovaniemi 1979).
Meisola, E. V., Muistelmia erään prikaatin viestitoiminnasta Suomen sodassa 1941–45. Viestimies n:o 2/1963.
Mikola, K.J., Viestitoiminta Suomessa. Helsinki 1980.
Mälkki, Juha, Sotataittoa ihmisten johtajille. Helsinki 2010.
Niitemaa, Vilho, Suomen ratsuväen historia I osa 1917–1939. Mikkeli 1979.
Partanen, Jukka ja Tuunainen, Pasi, Raappanan adjutantina. Korven Kaiku n:o 21/1027 (2006).
Partanen, Jukka, Pohjonen, Juha ja Tuunainen, Pasi, E.J. Raappana: Rajan ja sodan kenraali. Keuruu 2007.

Pitkospolku: JR 33 ja 12. Pr. sodassa 1941–1945. Rovaniemi 1966.
 Puolustusvoimien huolto 1918–1986. Mikkeli 1988.
 Rajajääkäripataljoona 3: Sotapolulla ja rauhantiellä. Helsinki 1990.
 Raunio, Ari ja Kilin, Juri, Sodan taisteluja 2: Jatkosota. Porvoo 2005.
 Raunio, Ari, Sotataidollinen viitekehys ennen talvisotaa. Tiede ja Ase N:o 50. 1992.
 Rentola, Kimmo, Stalin, Mannerheim ja Suomen rauhanehdot. Historiallinen aikakauskirja 1/2001.
 Rönnqvist, Lars ja Vuorenmaa, Anssi, Törnin jääkärit. Juva 1993.
 Saarinen, E-E., Pioneeriaselajin historia 1918–1968. Jyväskylä 1975.
 Saressalo, Lassi, Päämajan kaukopartiot jatkosodassa. Juva 1987.
 Smedjebacka, Helge, Jääkärikenraalin elämä: F. U. Fagernäs 1894–1980. Porvoo 2002.
 Suomen Puolesta: Mannerheim-ristin ritarit 1941–1945. Toim. Ilmari Hurmerinta ja Jukka Viitanen. Saarijärvi 1994.
 Tuokko, Kaino, Jalkaväkirykmentti 56 – 1941–1944. Saarijärvi 1989.
 Tuunainen, Pasi, Enemmän kuin torjuntavoitto – Ilomantsin mottitaistelut 30.7.–9.8.1944. Teoksessa Jatkosodan pikkujättiläinen. Toim. Jari Leskinen ja Antti Juutilainen. Porvoo 2005.
 Tuunainen, Pasi, Motti tactics in Finnish military historiography since World War II. International Bibliography of Military History, Vol. 30, n:o 2/2013, s. 121–147.
 Tuunainen, Pasi, The Battle of Encirclement at Ilomantsi in July–August 1944 - An Example of the Application of the Idea of Cannae in the Finnish Art of War. Journal of Slavic Military Studies, Vol. 19, n:o 1, March 2006, s. 107–122.
 Tuuri, Antti, Rukajärven linja. Keuruu 1992.
 Tynkkynen, Vesa, Hyökkäyksestä puolustukseen: Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa. Joutsa 1996.
 Vansjärveltä Ilomantsiin: Venttiprikaatin taistelujen tie 1943–1944. Helsinki 1993.
 Valleala, Reino, Kuusalaaisia jatkosodassa: Peikkopataljoonan tie. Kuusankoski 1992.
 Vesterinen, Hannes, Viestiupseerin töissä Kannakselta Ilomantsiin. Teoksessa Suomen sodat viestimiesten silmin: Veteraanien kertomaa viestitoiminnasta Suomen sodissa 1939–45. Toim. Seppo Uro. Loimaa 2004.
 Yhteinen kutsu: Kirjoituksia maanpuolustuksen vaiheista Pohjois-Karjalassa. Toim. Jukka Partanen, Matti Turunen ja Pasi Tuunainen. Jyväskylä 2000.

PAINAMATTOMAT TUTKIELMAT, KÄSIKIRJOITUKSET, ESITELMÄT JA VASTAAVAT

Aminoff, Alexander, Talvi- ja jatkosodassa tapahtuneiden komentajavaihdosten seuraukset ja vaikutukset. Sotakorkeakoulun diplomityö 1989.
 Ehrnrooth, G., HRR:n vaiheita 1941–1944 (komentaja kertoo rykmentistään). Painamaton moniste vuodelta 1973.
 Ehrnrooth, Gustaf, P.M. Yrjö Seppälän selostuksen Ilomantsin Ilajan taistelut 1944.
 Juntunen, Seppo, Ryhmä R:n hyökkäys Ilomantsin alueella kesällä 1944. SKK:n oppilasesitelmä 1975.
 Juutilainen, Antti, Erkki Raappana sotilaana ja ihmisenä. Esitelmä Joensuussa 2.6.2003.
 Kukkonen, M., Osasto Partisen toiminta Ilomantsin taisteluissa heinä–elokuun vaihteessa 1944. Taistelukoulun tutkielma 1979.
 Linsuri, P., Ilomantsin taistelu: Taktillinen vertailu ja tutkimus operaatiosta, jossa molemmat osapuolet toimivat korpiolosuhteissa. Sotakorkeakoulun diplomityö 1963.
 Paulaharju, Jyri, Ryhmä Raappanan tykistö. Esitelmä sotahistoriallisessa seminaarissa Tykistö ja ilmavoimat Ilomantsin taisteluissa kesällä 1944 Joensuussa 16.5.2014.
 Seppälä, Yrjö, Ilomantsin Ilajan taistelut 1944. Painamaton moniste vuodelta 1978.
 Setälä, R. J., Voimien suuntaaminen Ilomantsin taisteluun v. 1944 ja käyttö taistelun aikana. Sotakorkeakoulun oppilasesitelmä 1958.
 Tervo, Vesa, Syyt komentajien vaihtoihin talvi- ja jatkosodassa. Sotakorkeakoulun diplomityö

1985.

Tuominen, Keijo, Joukkojen käyttö ja johtosuhtejärjestelyt Ilomantsin taisteluissa v. 1944. Sotakorkeakoulun oppilasesitelmä 1958.

Vuorenmaa, Anssi, Ilomantsin vastahyökkäysoperaatio kesällä 1944: Operatiivis-taktillinen tarkastelu. Esitelmä Suomen Sotahistoriallisen Seuran kokouksessa 1.12.1980.

HAASTATTELUT (kirjoittajien hallussa)

Hanström, Maunu

Kivikko, Viljo

Kokki, Pertti

Uotila, Usko

Venemies, Eino

TIEDONANNOT

Juutilainen, Antti

Kilin, Juri

Nygren, Otso

Palokangas, Markku

Vestman, Viljo

INTERNET

Ilomantsin sotahistoriallisen työryhmän internetsivut (www.joensuu.fi/mekri/sotahistoria/). Luettu 13.8.2014.

Juutilainen, Antti, Heittoviestiammunta. Tulikomentoja n:o 4/1993, s. 10.
(http://www.tulikomentoja.fi/vanhat_lehdet/1993%204veb.pdf). Luettu 30.10.2014.

